

- Chlen-korespondentu NAN Ukraini I.F. Kurasu. Ark. 153-154.
60. TsDAVO Ukraini. F.5252. Op-1. OD.ZB-52. Ministerstvo Ukraini u spravakh natsionalnostey, migratsii ta kultiv. Listuvannya z KМУ z pitan osnovnoi diyalnosti ministerstva, 3 listopada –30 listopada 1995 r. Na 173 arkushakh. / TsDAVO. F.5252. Op-1. OD.ZB-52. 9-599/2. 3.11.95 Vitse-prem'yer-ministrovi Ukraini I.F. Kurasu. 26-27 zhovtnya 1995 roku. Ark. 2-4.
61. TsDAVO. F.5252. Op-1. OD.ZB-54. DOVIDKA. Pro mizhetnichnu situatsiyu ta zabezpechennya Ukrainoyu natsionalno-kulturnikh ta osvitnikh potreb natsionalnikh menshin Respubliki Krim. Ark. 109-114.

Коцур Віталій

УКРАИНА В УСЛОВИЯХ ЭТНОПОЛИТИЧЕСКИХ ВОЗДЕЙСТВИЙ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ 1990-Х ГОДОВ: ПРОБЛЕМЫ, ТЕНДЕНЦИИ, ПОИСК ПУТЕЙ РЕШЕНИЯ

Исследованы особенности общественно-политической деятельности национальных меньшинств на территории Украины в первой половине 1990-х годов. Выявлены проблемы, тенденции политики Украинского государства в отношении национальных меньшинств. Показаны особенности внешнеполитического влияния на этнонациональную политику Украины. Делается попытка поиска путей решения межэтнических противоречий.

Ключевые слова: Украина, национальные меньшинства, политизация, депортация, возвращение, реабилитация, этнополитика, власть, дипломатия.

Kotsur Vitalii

UKRAINE IN THE CONDITIONS OF ETHNOPOLITICAL INFLUENCES OF THE FIRST HALF OF 1990: PROBLEMS, TRENDS, SEARCH OF SOLUTIONS

The peculiarities of public-political activities of the national minorities on the territory of Ukraine in the first half of the 1990s were explored. The problems, tendencies of the policy of the Ukrainian state concerning the national minorities were revealed. The features of foreign policy influence on ethno-national policy of Ukraine are shown. An attempt to find ways of solving ethnic conflicts.

Keywords: Ukraine, national minorities, politicization, deportation, return, rehabilitation, ethnopolitics, power, diplomacy.

Одержано 17.05.2017

УДК 327.8(470+571):323.15(477)«199»

Коцур Леся

(Переяслав-Хмельницький)

ТАКТИКА ПОСИЛЕННЯ РОСІЙСЬКОГО ВПЛИВУ НА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНУ СФЕРУ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1990-Х РР.

Розглянуто тактику посилення російського впливу на території України у другій половині 1990-х рр. через гуманітарну й етнонаціональну сферу. Визначено основні напрямки політичного тиску з боку РФ. Особливу увагу приділено основним напрямкам діяльності російської національної меншини в Україні та її взаємокоординації з урядовими структурами РФ, а також місця і ролі російської мови в цьому процесі.

Ключові слова: Україна, Російська Федерація, політичний тиск, російська мова, національні меншини, етнонаціональна сфера, гуманітарна політика, русифікація, захист «співвітчизників» за кордоном.

Розпад СРСР та утворення на його ґрунті суверенних держав не похитнули геополітичних амбіцій Кремля. Поступово Російська Федерація не лише продовжила зберігати свій вплив на пострадянському просторі, а й посилювала його за допомогою як традиційних, так і нетрадиційних (гібридних) методів.

Вже в перше десятиліття незалежності вітчизняними науковцями було започатковано вивчення проблеми двосторонніх українсько-російських відносин. Окремі дослідники, зокрема такі як С.В. Кульчицький, С.В. Віднянський, А.Ю. Мартинов, В.М. Литвин, О.Г. Аркуша, В.Ф. Верстюк, О.А. Удод, Т.С. Шульга та інші, у своїх аналітичних розвідках намагалися ґрунтовно висвітлити усю складність російсько-українських відносин, які тим чи іншим чином

суперечили національним інтересам України. Автори періодично наголошували на тому, що з року в рік РФ посилює політичний тиск на Україну, вказуючи при цьому на конкретні методи політичного тиску і впливу.

У запропонованому дослідженні зроблена спроба розглянути один із напрямків посилення російського впливу на Україну в другій половині 1990-х рр. через етнонаціональну сферу.

Вже з перших днів свого існування незалежна Україна зіштовхнулася з несприйняттям її вищим політичним керівництвом Кремля як самостійного державного утворення. Як зазначає український історик С.В. Кульчицький, «проблеми у відносинах з Росією почали виникати через дві доби після всеукраїнського референдуму. Для російської правлячої еліти його результати виявилися несподіваними. Прес-секретар президента РФ П. Вощанов заявив, що Росія залишає за собою право поставити нерозв'язану, на її думку, проблему кордонів з республіками, які проголосили незалежність» [5, с. 51]. Як результат, посилювалася проблема з невизнанням кордонів України, її суверенітету, подальшого політичного устрою держави, її фінансово-економічного становища [5, с. 57-58] та військового потенціалу. Особливо гостро стояла проблема Криму, зокрема, статусу Чорноморського флоту [5, с. 52-53]. Виникли проблеми в енергетичній сфері, оскільки вже станом на 1993 р. РФ підвищила ціни на енергоносії для України відповідно до світових стандартів [5, с. 63; 2, с. 36; 1].

Поряд з цим, значну увагу з боку РФ було прикуто до гуманітарного розвитку України [5, с. 67]. Вже в перші роки незалежності російською стороною було розгорнуто масштабну інформаційно-пропагандистську кампанію проти національно-культурного відродження України, яке охопило майже всі аспекти як культурної, так і ціннісної сфери. Особливо актуальним залишалося навішування ярликів та утворення стереотипів навколо Української незалежності, що проявлялося у формі іронічних висловлювань, які покликані були зміцнити ідею щодо утворення так званого Слов'янського союзу, існування «спільної історії» [8, с. 168], повернення до патерналістського типу держави [4, с. 3-4].

Ефективним механізмом політичного тиску на Україну в руках РФ виявилася російська національна меншина, яка становила близько 20% від усього українського населення та російська мова. А більш ніж півстолітнє панування радянської влади створило підґрунтя для формування в Україні трьох потужних лінгвоетнічних груп за рахунок зросійщення етнічних українців – україномовних українців, російськомовних українців, російськомовних росіян, які прагнули виступити ядром державотворчості в Україні. Водночас помітне тяжіння українців з радянською свідомістю та етнічних росіян в бік РФ не оминувало уваги російського політичного керівництва, яке з середини 1990-х рр. почало звертати пильну увагу на потреби й настрої співвітчизників (не громадян РФ) в країнах пострадянського простору [3, с. 22-24; 7, с. 214-217]. РФ дедалі частіше звинувачувала Україну в «утисках» російського населення, примусовій українізації, порушенні прав і свобод українських росіян тощо. Однією з центральних тем у зовнішній політиці РФ було проголошено, що російська культура повинна зайняти почесне місце в українській культурі й бути представленою при всіх офіційних структурах для повноцінного забезпечення різносторонніх інтересів росіян [16, арк. 35-36; 15, арк. 29-30]. Окрім того, в РФ постійно наголошували, що для них неприйнятним є термін «національна меншина» стосовно росіян, які проживають в Україні [17, арк. 3].

Поступово виникла дискусія навколо написання українських підручників. Спочатку йшлося про створення спільної українсько-російської комісії з узгодження змісту підручників з вітчизняної історії, робота якої могла б спрямовуватися на розмежування спільної історії. Проте, істинна мета такої комісії полягала у створенні спільної робочої групи з написання шкільних підручників [6, с. 6], які мали б і надалі пропагувати російські цінності та зберігати вже утверджені стереотипи в українському суспільстві.

Поряд із економічними та внутрішньополітичними негараздами, у другій половині 1990-х рр. в Україні значно політизувалися рухи проросійського спрямування, які активно підтримувалися ззовні. У цей період різко зросла кількість проімперських шовіністичних проявів, активізувалися носії антисемітизму та українофобії, особливо на півдні і сході України. Це зокрема, Республіканський Рух Криму (РПК) [13, арк. 44-45], осередки донського козацтва

та товариства так званих новоросів, дії яких несли загрозу єдності Української держави [13, арк. 45-46; 14, арк. 52].

Паралельно збільшились випадки порушення українського законодавства з боку РФ в фінансово-гуманітарній сфері. Так, на основі Указу Президента РФ від 31.08.1995 р. «Про заходи щодо підтримки співвітчизників за кордоном» Міністерством у справах національностей та регіональної політики РФ без попередньої узгодженості з відповідними державними структурами України протягом 1995 р. надавалась грошова та гуманітарна допомога. Зокрема, у РФ було оздоровлено 60 дітей з України; безкоштовно пройшли перепідготовку 60 вчителів з Львівської, Донецької, Івано-Франківської, Луганської областей; здійснювалося фінансування 3 російськомовних газет «Совість» (м. Львів), «Российское общество Севастополя» (м. Севастополь), «Русское собрание» (м. Київ); національно-культурним товариствам російської культури АР Крим, Закарпатської, Івано-Франківської, Донецької, Харківської областей і м. Києва передано безкоштовно 10 комплектів оргтехніки (комп'ютери, факси, ксерокси) [17, арк. 2-3]; на проведення конференції «Російська освіта в Україні в контексті міжнародного досвіду» Міннацем РФ було виділено 20 млн. російських карбованців, проте чинним законодавством України такі дії передбачені не були [17, арк. 4].

Зазначимо, що у другій половині 1990-х рр. значно змінилися підходи щодо використання та функціонування російської мови в Україні, яка дедалі виразніше ставала засобом тиску та спекуляцій. Так, проблема статусу російської мови все активніше використовувалася внутрішніми та зовнішніми політичними силами, особливо у ході виборчих кампаній. Проросійські політики використовували мовне питання для нагнітання істерії «примусової українізації», порушення прав етнічних росіян. Дійшло до того, що на місцях приймалися рішення про надання російській мові статусу другої державної мови поряд з українською, запровадження інституту подвійного громадянства; впровадження федеративно-територіального устрою держави; входження України в економічний союз і Міжпарламентську Асамблею СНД тощо. Найпомітніше у цьому напрямку діяли лідери «Русской Партии Крыма», які галасливо виступали за російську мову та передачу Чорноморського флоту Росії. Загалом, проросійськими силами не виключалися такі варіанти подій як: «повзуча» інтеграція Криму в РФ або ж очікувалося, що вся Україна разом із Кримом піде «білоруським» шляхом. Педальовалася проблема так званої «насильницької українізації», яка штучно роздмухувалася шовіністичними силами Криму, а також поза межами України [18, арк. 111].

Внаслідок таких акцій помітно збільшилась кількість етнічних росіян в політичному секторі України. Наприклад, серед депутатів Верховної Ради України, окрім українців (76% від кількості обраних депутатів), росіяни постійно склали 19,3-22% [20, арк. 28-29]. Окрім того, росіяни найбільше представництво мали в Запорізькій обласній раді народних депутатів (37% від загальної кількості депутатів), Херсонській (35%), Одеській (34%), Луганській (34%), Донецькій (32%), Харківській (29%) та Київській міській раді (23,5%) [12, арк. 126-133], що давало їм змогу впливати на місцеву та регіональну політику.

Переломним моментом в російсько-українських відносинах стало прийняття Конституції 1996 р., яка проголосила незалежну Україну результатом здійсненого «українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення», а українці перетворилися в державний народ, змістивши в сторону «величність» росіян, які в радянські часи претендували на статус основної, вищої нації в усіх республіках [7, с. 216]. Більше того, з підписанням 31 травня 1997 р. Б. Єльциним довгоочікуваного Договору про дружбу, співробітництво та партнерство між двома державами (ратифікований Держдумою РФ у 1999 р.) сторони зобов'язувалися поважати кордони одна одної та підтверджували непорушність існуючих між ними кордонів [6, с. 6, 17-18]. Підписання вище згаданого договору свідчило про геополітичне віддалення України від РФ та зміцнення її політичної самостійності. Така позиція України повністю суперечила зовнішньополітичним інтересам РФ, в результаті чого російська сторона все частіше стала виокремлювати так звану «проблему порушення прав співвітчизників» для досягнення власних великодержавних інтересів [9, арк. 43]. В офіційних документах, публічних виступах російського керівництва, державних та політичних діячів як в РФ, так і в міжнародних колах, беззаперечно

стверджувалося, що в усіх новостворених пострадянських державах, окрім Білорусі, має місце дискримінація російськомовного населення. Підтримка співвітчизників за кордоном була визначена як пріоритетний напрямок діяльності МЗС РФ. Більше того, у структурі Першого департаменту країн СНД було створено відділ з проблем співвітчизників і міжнаціональних відносин. Окремо питаннями «співвітчизників» займалися акредитовані представники при посольствах і консульствах РФ у країнах СНД [9, арк. 44]. В рамках Федеральної міграційної служби РФ були створені фонди екстреної гуманітарної допомоги співвітчизникам. Як зазначали начальник національного відділу О. Брикін та заступник директора Першого департаменту В. Тимофєєв, «в оцінці проблеми співвітчизників МЗС виходить з того, що реальна перспектива її вирішення визначається в інтеграції країн СНД, і зокрема, приєднання України до російсько-білоруського союзу». Захист співвітчизників за межами РФ висувався на передній план і в діяльності Президентських структур РФ (Адміністрації президента, Комісій з питань громадянства та прав людини). При цьому слід зауважити, що Адміністрація президента РФ зберігала координуючу роль у цих питаннях [9, арк. 44-45; 10, арк. 52-55].

Привертає увагу, що позиція російських владних структур щодо підтримки діаспори все більш виразно ґрунтувалася на матеріалах російських громад в країнах СНД (у тому числі й України), інформації членів Ради співвітчизників при Держдумі РФ, численних листах та зверненнях російськомовних громадян, що активно стали надходити з другої пол. 1990-х рр. на адресу Держдуми та адміністрації президента РФ [10, арк. 53].

Як наслідок, вже наприкінці 1990-х рр. для етнонаціональної сфери України були притаманні такі проблеми як:

- активізація федералістських, автономістських та сепаратистських рухів у Криму, Закарпатті та Буковині. Етнонаціоналістичні політичні рухи (праве крило): росіян і кримських татар у Криму; румунів у Чернівецькій області; русинів у Закарпатській області;
- посилення політизації національних меншин, особливо російської, румунської, німецької та угорської, які вимагали національно-територіальної автономії, створення політичних партій на етнічній основі;
- побутували претензії громадських об'єднань деяких національних меншин та проросійських політичних сил на місцях, на самоврядування з функціями владних структур (Крим, південно-східні області України);
- національними меншинами піднімалися економічні та політичні проблеми (високий рівень безробіття, складність набуття громадянства, політико-правовий статус меджлісу, облаштування депортованих в Україні) тощо;
- з'явилася проблема регіоналізму та регіоналізації економічного життя [19, арк. 64];
- неодноразово громадськими об'єднаннями росіян в Криму піднімалося питання створення своїх власних органів національного самоврядування на зразок меджлісів кримських татар та фолькстагу німців в Криму [11, арк. 99].

Водночас, у другій пол. 1990-х рр. продовжувала зростати енергетична залежність України від РФ, російський капітал дедалі активніше проникав у вузькі та специфічні галузі виробництва. Особливо складною залишалася ситуація на Кримському півострові, де сильний проросійський сепаратистський рух, підтримуваний значною частиною політичної еліти Росії, доповнювався глибокими етнокультурними відмінностями між цією територією та рештою України. Підсилював цей вплив і тотальний контроль Росією кримських ЗМІ [22, с. 40-41]. Відчували в 1990-х рр. наслідки успішної політики радянського режиму з недопущення скільки-небудь самостійної участі військових у політиці, особливо внутрішній. Тоталітарна радянська політична система зуміла забезпечити надійний цивільний контроль за військовою організацією і пострадянська Україна цю спадщину повністю зберегла [22, с. 46-47; 21, арк. 34].

Отже, у другій половині 1990-х рр. РФ продовжила посилювати політичний і економічний тиск на Україну. Як ефективний інструмент досягнення зовнішньополітичних цілей було використано російську національну меншину та російську мову. Як наслідок, в Україні це призвело до багатьох національних проблем.

По-перше, надмірна акцентуація на ролі національних меншин у житті України та суспільства, а то й елементи загравання з ним, засвідчили про відсутність усталених «правил гри» між етнічною більшістю й меншістю, що позначилося як на настроях, орієнтаціях так і практичних діях частини українського населення;

По-друге, спостерігалися процеси надмірної політизації етнічних груп, прагнення до підвищення їх політичного статусу, заклики до участі у розподілі влади, консервації нинішнього етнокультурного середовища українців. Особливо мусувалися ідеї створення політичних надбудов для оборони національних прав (Крим, Луганськ), нагніталися політичні пристрасті довкола «зневажених» прав румуномовних громадян (Буковина), насильницької «українізації» росіян (Донеччина, Луганщина). Деякі товариства замість культурно-просвітницької роботи втягувалися у політичну діяльність, намагаючись перебрати на себе функції органів влади та розподілу державних коштів. Серед окремих лідерів товариств велася боротьба за лідерство, одноосібне представництво інтересів тієї чи іншої меншини;

По-третє, зустрічалися непоодинокі випадки українофобії та масового шовінізму з боку деяких товариств проросійської та прорумунської орієнтації, заперечення існування української нації;

По-четверте, ефективною у зовнішній політиці РФ виявилася тактика по захисту «соотечественников» за кордоном, посилення якої відбулося за рахунок ратифікації у 1999 р. Україною «Європейської хартії регіональних мов або мов меншин».

У цьому випадку слід наголосити, що для подальшого розвитку України як незалежної держави необхідно виважено підходити до формування національних інтересів, визначивши провідні напрямки їх розвитку та специфіку. Задля цього необхідно:

- враховувати позитивні та негативні сторони українсько-російських відносин в історичному минулому;
- унеможливити політичну спекуляцію довкола таких питань як суверенітет, національна історія, мова, кордони, територіальний поділ, армія, національні меншини тощо;
- поступово посилювати політичну, культурну, енергетичну, гуманітарну та фінансово-економічну незалежність від прикордонних держав за рахунок побудови з ними паритетних відносин;
- всередині країни проводити виважену демократичну, національно-орієнтовану інформаційну політику, спрямовану на подолання ціннісно-цивілізаційного розколу українського суспільства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Віднянський С. В. Зовнішня політика України як предмет історичного аналізу: концептуальні підходи та перспективи / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов // Укр. іст. журн. – 2001. – №4. – С. 41–57.
2. Віднянський С. В. Еволюція зовнішньої політики України (1991 – 2006 рр.) / перспективи / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов // Укр. іст. журн. – 2006. – Вип. 4 (№ 469). – С. 32–51.
3. Кульчицький С. В. Україна: суспільство й держава на терезах історії (1991-2006 рр.) / С. В. Кульчицький // Укр. іст. журн. – 2006. – Вип. 4 (№469) – С. 15–32.
4. Кульчицький С. В. Утвердження незалежної України: перше десятиліття / С. В. Кульчицький // Укр. іст. журн. – 2001. – №2. – С. 3–22.
5. Кульчицький С. В. Утвердження незалежної України: перше десятиліття / С. В. Кульчицький // Укр. іст. журн. – 2001. – №3. – С. 48–68.
6. Литвин В. М. Самоствердження України: нелегкий поступ / В. М. Литвин // Укр. іст. журн. – 2003. – №1. – С. 3-22.
7. Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: Історичні нариси / Авт. кол.: О. Г. Аркуша, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 592 с. // Укр. іст. журн. – 2013. – Вип. 2 (№509). – С. 207–217.
8. Удод О. А. Українсько-російські взаємини: історіографічні міркування й роздуми / О. А. Удод // Укр. іст. журн. – 2005. – Вип. 2 (№461). – С. 167–177.
9. Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВО), ф. 5252, оп. 1, од.зб. 108. Державний комітет України у справах національностей та міграції. Листування з КМУ з питань основної діяльності комітету. 21 вересня – 30 жовтня 1998 року. На 279 аркушах. Зберігати постійно // До питання забезпечення прав і свобод росіян в Україні в контексті українсько-російських відносин (Аналітична записка). Арк. 43–51.

10. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од.зб. 108. Про подальше розгортання в РФ практичних заходів стосовно «захисту співвітчизників» за кордоном. Арк. 52–55.
11. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од.зб. 96. Державний комітет України у справах національностей та міграції. Листування з АП і ВРУ з питань основної діяльності Комітету. 10 липня – 27 жовтня 1997 року. На 257 аркушах // Державний комітет України у справах національностей та міграції 02.09.1997 р. № 9-1638/1. Адміністрація Президента України. На № 02.05/895 від 19.08.97 р. Арк. 99–100.
12. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од.зб. 96. Інформація про фактичне та правове становище національних меншин в Україні. Арк. 126–133.
13. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од.зб. 10. Комітет у справах національностей при Кабінеті Міністрів України. Листування з Адміністрацією Президента України і Верховною Радою України з питань основної діяльності комітету. 15 січня 14 грудня 1992 р. На 135 аркушах // Витяг зі стенограми у сесії Верховної Ради України «Про створення при Комісії у справах національностей експертної групи для кваліфікації проявів міжнаціональної ворожнечі та посилення правового нагляду з боку правових органів за діяльністю політичних і громадських організацій», 20 травня 1992 р. – Осадчук П.І. – 207. Арк. 44–46.
14. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од.зб. 10. Президенту України Л.М. Кравчуку від 08.06.1992, № 14-3/109. Про діяльність донського козацтва в Україні. Арк. 52.
15. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од.зб. 7. Листування з КМУ з питань основної діяльності комітету. На 245 аркушах // Заступнику Голови Ради Міністрів України Комісаренку С.В., від 02.03.1992. – №5-75/2. Арк. 29–30.
16. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од.зб. 7. Українське республіканське товариство «Русь». Правління. – 24.01.1992. – № 05-114. Арк. 33–36.
17. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од.зб. 52. Міністерство України у справах національностей, міграції та культур. Листування з КМУ з питань основної діяльності міністерства, 3 листопада – 30 листопада 1995 р. На 173 аркушах // 9-599/2. – 3.11.95. – Віце-прем'єр-міністрові України І.Ф. Курасу. – 26-27 жовтня 1995 року. Арк. 2–4.
18. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од.зб. 54. Міністерство України у справах національностей, міграції та культур. Листування з АПУ і ВРУ з питань основної діяльності міністерства, 3 січня – 30 травня 1995 р. На 233 аркушах // Довідка «Про міжетнічну ситуацію та забезпечення Україною національно-культурних та освітніх потреб національних меншин Республіки Крим». Арк. 109–114.
19. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од.зб. 70. Міністерство України у справах національностей та міграції. Листування з КМУ з питань основної діяльності міністерства, 1 липня – 19 липня 1996 р. На 162 аркушах. Зберігати постійно // Міністерство України у справах національностей та міграції. – 08. 07. 1996 р. – № 16-519/2. – № 1-14/350, від 11.06.96 р. – Віце-прем'єр-міністрові України О.І. Ємцю. Арк. 63–67.
20. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од.зб. 78. Міністерство України у справах національностей та міграції; Державний комітет України у справах національностей та міграції. Листування з АПУ і ВРУ з питань основної діяльності, 10 квітня – 18 жовтня 1996 р. На 258 аркушах. Зберігати постійно // Шляхом міжнаціональної злагоди. Арк. 27–31.
21. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од.зб. 56. Міністерство України у справах національностей, міграції та культур. Листування з АПУ і ВРУ з питань основної діяльності, 1 листопада – 28 грудня 1995 р. На 79 аркушах. Зберігати постійно / 3 №11-638/1 від 24.11.95 – 30.11.5. – 1-14/529 від 20.09.95. – Президенту України Л. Д. Кучмі. Арк. 33–36.
22. Шульга Т.С. Українська націонал-демократія та кримське питання в першій половині 1990-х рр.: на роздоріжжі між Raison D'état і демократичним ідеалом // Укр. іст. журн. – 2013. – Вип. 4 (№511). – С. 40–47.

REFERENCES

1. Vidnyanskiy S. V. Zovnishnya politika Ukraini yak predmet istorichnogo analizu: kontseptualni pidkhodi ta perspektivi / S. V. Vidnyanskiy, A. Yu. Martinov // Ukr. ist. zhurn. – 2001. – №4. – S. 41–57.
2. Vidnyanskiy S.V. Evolyutsiya zovnishnoi politiki Ukraini (1991 – 2006 rr.) / perspektivi / S. V. Vidnyanskiy, A. Yu. Martinov // Ukr. ist. zhurn. – 2006. – Vip. 4 (№ 469). – S. 32–51.
3. Kulchitskiy S. V. Ukraina: suspilstvo y derzhava na terezakh istorii (1991-2006 rr.) / S. V. Kulchitskiy // Ukr. ist. zhurn. – 2006. – Vip. 4 (№469) – S. 15–32.
4. Kulchitskiy S. V. Utverdzhennya nezaleznoi Ukraini: pershe desyatilittya / S. V. Kulchitskiy // Ukr. ist. zhurn. – 2001. – №2. – S. 3–22.
5. Kulchitskiy S. V. Utverdzhennya nezaleznoi Ukraini: pershe desyatilittya / S. V. Kulchitskiy // Ukr. ist. zhurn. – 2001. – №3. – S. 48–68.
6. Litvin V. M. Samostverdzhennya Ukraini: nelegkiy postup / V. M. Litvin // Ukr. ist. zhurn. – 2003. – №1. – S. 3-22.

7. Natsionalne pitannya v Ukraini XX – pochatku XXI st.: Istorichni narisi / Avt. kol.: O. G. Arkusha, V. F. Verstyuk, S. V. Vidnyanskiy ta in. – K.: Nika-Tsentr. 2012. – 592 s. // Ukr. ist. zhurn. – 2013. – Vip. 2 (№509). – S. 207–217.
8. Udod O. A. Ukrainsko-rosiyski vzayemini: istoriografichni mirkuvannya y rozdumi / O. A. Udod // Ukr. ist. zhurn. – 2005. – Vip. 2 (№461). – S. 167–177.
9. Tsentralniy derzhavniy arkhiv vishchikh organiv vladi Ukraini (TsDAVO). f. 5252. op. 1. od.zb. 108. Derzhavniy komitet Ukraini u spravakh natsionalnostey ta migratsii. Listuvannya z KMU z pitan osnovnoi diyalnosti komitetu, 21 veresnya – 30 zhovtnya 1998 roku. Na 279 arkushakh. Zberigati postiyno // Do pitannya zabezpechennya prav i svobod rosiyan v Ukraini v konteksti ukrainsko-rosiyskikh vidnosin (Analitichna zapiska). Ark. 43–51.
10. TsDAVO. f. 5252. op. 1. od.zb. 108. Pro podalshe rozgortannya v RF praktichnikh zakhodiv stosovno «zakhistu spivvitchiznikiv» za kordonom. Ark. 52–55.
11. TsDAVO. f. 5252. op. 1. od.zb. 96. Derzhavniy komitet Ukraini u spravakh natsionalnostey ta migratsii. Listuvannya z AP i VRU z pitan osnovnoi diyalnosti Komitetu, 10 lipnya – 27 zhovtnya 1997 roku. Na 257 arkushakh // Derzhavniy komitet Ukraini u spravakh natsionalnostey ta migratsii 02.09.1997 r. № 9-1638/1. Administratsiya Prezidenta Ukraini. Na № 02.05/895 vid 19.08.97 r. Ark. 99–100.
12. TsDAVO. f. 5252. op. 1. od.zb. 96. Informatsiya pro faktichne ta pravove stanovishche natsionalnikh menshin v Ukraini. Ark. 126–133.
13. TsDAVO. f. 5252. op. 1. od.zb. 10. Komitet u spravakh natsionalnostey pri Kabineti Ministriv Ukraini. Listuvannya z Administratsieyu Prezidenta Ukraini i Verkhovnoyu Radoyu Ukraini z pitan osnovnoi diyalnosti komitetu, 15 sichnya 14 grudnya 1992 r. Na 135 arkushakh // Vityag zi stenogrami u sesii Verkhovnoi Radi Ukraini «Pro stvorennya pri Komisii u spravakh natsionalnostey ekspertnoi grupi dlya kvalifikatsii proyaviv mizhnatsionalnoi vorozhnechi ta posilennya pravovogo naglyadu z boku pravovikh organiv za diyalnistyu politichnikh i gromadskikh organizatsiy», 20 travnya 1992 r. – Osadchuk P.I. – 207. Ark. 44–46.
14. TsDAVO. f. 5252. op. 1. od.zb. 10. Prezidentu Ukraini L.M. Kravchuku vid 08.06.1992. № 14-3/109. Pro diyalnist donsogo kozatstva v Ukraini. Ark. 52.
15. TsDAVO. f. 5252. op. 1. od.zb. 7. Listuvannya z KMU z pitan osnovnoi diyalnosti komitetu. Na 245 arkushakh // Zastupniku Golovi Radi Ministriv Ukraini Komisarenku S.V., vid 02.03.1992. – №5-75/2. Ark. 29–30.
16. TsDAVO. f. 5252. op. 1. od.zb. 7. Ukrainske respublikanske tovaristvo «Rus». Pravlinnya. – 24.01.1992. – № 05-114. Ark. 33–36.
17. TsDAVO. f. 5252. op. 1. od.zb. 52. Ministerstvo Ukraini u spravakh natsionalnostey, migratsii ta kultiv. Listuvannya z KMU z pitan osnovnoi diyalnosti ministerstva, 3 listopada – 30 listopada 1995 r. Na 173 arkushakh // 9-599/2. – 3.11.95. – Vitse-prem'yer-ministrovi Ukraini I.F. Kurasu. – 26-27 zhovtnya 1995 roku. Ark. 2–4.
18. TsDAVO. f. 5252. op. 1. od.zb. 54. Ministerstvo Ukraini u spravakh natsionalnostey, migratsii ta kultiv. Listuvannya z APU i VRU z pitan osnovnoi diyalnosti ministerstva, 3 sichnya – 30 travnya 1995 r. Na 233 arkushakh // Dovidka «Pro mizhetnichnu situatsiyu ta zabezpechennya Ukrainoyu natsionalno-kulturnikh ta osvithnikh potreb natsionalnikh menshin Respubliki Krim». Ark. 109–114.
19. TsDAVO. f. 5252. op. 1. od.zb. 70. Ministerstvo Ukraini u spravakh natsionalnostey ta migratsii. Listuvannya z KMU z pitan osnovnoi diyalnosti ministerstva, 1 lipnya – 19 lipnya 1996 r. Na 162 arkushakh. Zberigati postiyno // Ministerstvo Ukraini u spravakh natsionalnostey ta migratsii. – 08. 07. 1996 r. – № 16-519/2. – № 1-14/350. vid 11.06.96 r. – Vitse-prem'yer-ministrovi Ukraini O.I. Yemtsyu. Ark. 63–67.
20. TsDAVO. f. 5252. op. 1. od.zb. 78. Ministerstvo Ukraini u spravakh natsionalnostey ta migratsii; Derzhavniy komitet Ukraini u spravakh natsionalnostey ta migratsii. Listuvannya z APU i VRU z pitan osnovnoi diyalnosti, 10 kvitnya – 18 zhovtnya 1996 r. Na 258 arkushakh. Zberigati postiyno // Shlyakhom mizhnatsionalnoi zlagodi. Ark. 27–31.
21. TsDAVO. f.5252. op. 1. od.zb. 56. Ministerstvo Ukraini u spravakh natsionalnostey, migratsii ta kultiv. Listuvannya z APU i VRU z pitan osnovnoi diyalnosti, 1 listopada – 28 grudnya 1995 r. Na 79 arkushakh. Zberigati postiyno / Z №11-638/1 vid 24.11.95 – 30.11.5. – 1-14/529 vid 20.09.95. – Prezidentu Ukraini L. D. Kuchmi. Ark. 33–36.
22. Shulga T.S. Ukrainska natsional-demokratiya ta krimske pitannya v pershiy polovini 1990-kh rr.: na rozdorizhzhzi mizh Raison D'tat i demokratichnim idealom // Ukr. ist. zhurn. – 2013. – Vip. 4 (№511). – S. 40–47.

Коцур Леся

ТАКТИКА УСИЛЕНИЯ РОССИЙСКОГО ВЛИЯНИЯ НА ЭТНОНАЦИОНАЛЬНУЮ СФЕРУ УКРАИНЫ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ 1990-Х ГГ.

Рассмотрена тактика усиления российского влияния на территории Украины во второй половине 1990-х гг. через гуманитарную и этнонациональную сферу. Определены основные направления

политического давления со стороны РФ. Особое внимание уделено основным направлениям деятельности русского национального меньшинства в Украине и его взаимодействия с правительственными структурами РФ, а также места и роли русского языка в этом процессе.

Ключевые слова: Украина, Российская Федерация, политическое давление, русский язык, национальные меньшинства, этнонациональная сфера, гуманитарная политика, руссификация, защита «соотечественников» за рубежом.

Kotsur Lesya

TREATMENT STRENGTHENING RUSSIAN INFLUENCE IN THE SPHERE OF ETHNIC IN UKRAINE (IN THE SECOND HALF OF 1990'S.)

Considered tactic strengthening of Russian influence in Ukraine in the second half of the 1990s. Through humanitarian and ethnic and national scope. The main directions of political pressure from Russia. Particular attention is given to key areas of the Russian minority in Ukraine and its interaction with governments of Russia, as well as the place and role of the Russian language in the process.

Keywords: Ukraine, Russia, political pressure, Russian, minorities, ethnic sphere, social policy, Russification, the protection of «compatriots» abroad.

Одержано 17.05.2017

УДК 001:37-051(477):316.422 «1989»

*Потапенко Руслана
(Переяслав-Хмельницький)*

НАУКОВО-ОСВІТНЯ ІНТЕЛІГЕНЦІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПЕРЕБУДОВИ: ПОШУК НАЦІОНАЛЬНО-ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

У статті здійснено науковий огляд проблем пошуку науково-освітніми діячами України національно-освітньої парадигми в умовах реалізації політики перебудови, окреслено завдання, що постали перед інтелігенцією стосовно адаптації навчального процесу до вимог часу. Процес перебудови викликав дискусії в науково-освітній сфері, зумовив пошук нової методології навчання, загострив мовне питання, почалося введення в навчальні програми творів репресованих авторів і «нове» прочитання вже відомих. Автором охарактеризовано основні мовні проблеми, які актуалізувалися з прийняттям «Закону про мови в Українській РСР» 1989 р. Пошук, новаторство і переосмислення складають «дух» перебудови, у якому була активно задіяна науково-освітня інтелігенція.

Ключові слова: науково-освітня інтелігенція, перебудова, освіта, українська мова.

Перебудова означала курс реформ радянського суспільства, спрямованих на оновлення життя країни [12, с.478]. Як і всі радянські реформи «згори», цей процес мав суперечливий характер, багато починань були половинчастими і залишилися незавершеними, адже метою перебудови була не якісна трансформація всіх політичних, економічних та соціокультурних сторін життя держави, а спроба «реанімувати» радянський лад в умовах поглиблення його системної кризи. Однак, проголошення офіційного курсу змін мало суттєвий вплив на радянське суспільство. Оскільки курс реформ потребував підтримки населення, М. Горбачов заохочував більшу відкритість суспільства, що зумовило політику гласності, яка передбачала пом'якшення цензури, можливість критики, розголошення помилок і злочинів минулого [12, с.478]. Ця політика пожвавила дискусії у суспільстві, а відтак, зумовила посилення його поляризації з багатьох соціально значущих проблем.

Наукова новизна статті полягає в тому, що це одна із перших спроб комплексного дослідження адаптації науково-освітніми працівниками навчального процесу до вимог і риторики політики перебудови. Робота виконана на основі аналізу журналу «Українська мова і література в школі», матеріалів постійної рубрики даного видання «Нове у програмі», «Педагогіка перебудови» тощо.

Мета роботи – окреслити проблеми пошуку науково-освітніми діячами України національно-освітньої парадигми в умовах реалізації політики перебудови, окреслити завдання, що постали перед інтелігенцією стосовно адаптації навчального процесу до вимог часу.